

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ
THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ
THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

2014 1, ISSN 2147-0790

Sahibi(Owner)

Sakarya Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Muzaffer Elmas Adına Prof. Dr. Aziz Kutlar

Editör(Editor)

Doç. Dr. Ekrem Gül

Editör Yardımcıları

Doç.Dr. Şuayyip ÇALIŞ

Y.Doç.Dr. Hayrettin ZENGİN

Y.Doç.Dr. Adnan DOĞRUYOL (Yazı İşleri Müdürü)

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Mustafa Akal

Doç. Dr. M. Kemal Aydın

Doç. Dr. Mahmut Bilen

Doç. Dr. Fuat Sekmen

Yrd. Doç. Dr. Ali Kabasakal

İletişim

Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F Esentepe Kampüsü (Contact)

54187 Serdivan / SAKARYA

Tel: +90 (264) 295 62 23

sakaryaiktisat@sakarya.edu.tr

Yılda dört kez yayınlanan Sakarya İktisat Dergisi hakemli bir dergidir.

Dergide yayınlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir.

Dergimiz EBSCO İndeksi tarafından taranmaktadır.
Dergimiz ASOS İndeksi tarafından taranmaktadır.
Dergimiz Akademik Dizin İndeksi tarafından taranmaktadır.

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE FİNANSAL KALKINMANIN DOLAYLI BELİRLEYİCİLERİ: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI

Yrd. Doç. Dr. Gönül YÜCE AKINCI/ Arş. Gör. Dr. Merter AKINCI

1-23

KİŞİYE ÖZEL TALEPLERİN TOPLANMASI VE PLANLANMASINDA SEÇİMLİ ÜRÜN AĞAÇLARININ KULLANILMASI

Öğr. Gör. Çağla EDİZ/ Prof. Dr. Erman COŞKUN

24-42

VEKALET TEORİSİ YAKLAŞIMI İLE İŞLEM MALİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Öğr. Gör. Neriman ÇELİK/ Doç. Dr. Aykut BEDÜK

43-67

TÜRKİYE'DE TERSİNE GÖÇ VE TERSİNE GÖÇÜ TEŞVİK EDEN UYGULAMALAR: İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Emel İslamoğlu/ Yrd. Doç. Dr. Sinem Yıldırım alp/ Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman Benli

68-93

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ REKABET YAPISI VE AVRUPA BİRLİĞİ İLE KARŞILAŞTIRMASI

Doç. Dr. Oktay ÖKSÜZLER/ Araş. Gör. Musa BAYIR

94-112

TÜRKİYE'DE TERSİNE GÖÇ VE TERSİNE GÖÇÜ TEŞVİK EDEN UYGULAMALAR: İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ

Doç.Dr.Emel İslamoğlu

Sakarya Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bölümü,emelc@sakarya.edu.tr

Yrd.Doç.Dr. Sinem Yıldırım alp

Sakarya Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bölümü,ssac@sakarya.edu.tr

Yrd.Doç.Dr. Abdurrahman Benli

Sakarya Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bölümü,abenli@sakarya.edu.tr

Özet

2000'li yıllara kadar kırsal alandan kentsel alanlara doğru seyir gösteren göç akımı, kentsel bölgelerde ekonomik ve sosyal sorunlara neden olmuştur. Gerek kentlerdeki itici faktörlerin artması gerekse kırsal alanların yeni çekim alanları haline dönüşmeye başlaması, son yıllarda tersine göç olgusunu önemli bir hale getirmiştir. Bu çalışma, Türkiye'de yaşanan tersine göç sürecini itme ve çekme teorisi kapsamında İstanbul ili örneği üzerinden incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda; kentsel alanlarda ortaya çıkan işsizlik, geçim sıkıntısı gibi özellikle ekonomik sorunların kentin itici faktörlerini oluşturduğu görülmüştür. Bazı kırsal bölgelerde yapılan iyileştirmeler ve istihdam artışı sağlayan politikalar ise kırsal alanların çekiciliğini arttırmıştır. Ayrıca tersine göçü teşvik eden uygulamalar konusunda İstanbul'un iyi bir örnek teşkil ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Göç, İç Göç, Tersine Göç, İstanbul.

REVERSE MIGRATION AND APPLICATIONS OF REVERSE MIGRATION INCENTIVES: THE CASE OF ISTANBUL PROVINCE

Abstract

Migration flows from rural areas to urban areas until 2000s caused economic and social problems in urban areas. Both the increase of negative factors in the urban areas and the transformation of rural areas into new attraction spaces have made reverse migration an important subject. This study aims to examine the reverse migration issue in Turkey in the case of Istanbul province within the scope of push and pull theory. The results of the study reveal that unemployment and higher standards of living are the main push factors of

urban areas whereas structural improvements and policies to boost employment opportunities are the main pull factors of rural areas. Moreover the study also puts forward that Istanbul is a good case about the applications of reverse migration incentives.

Key Words: *Migration, Domestic Migration, Reverse Migration, Istanbul*

Giriş

Bir yerden başka bir yere hareket etmeyi, yer değiştirmeyi ve bir mesafe kat etmeyi temel alan göç, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel etkileri dolayısıyla önemli bir olgudur. Toplumsal hareketliliği ifade eden göç, gerek sebepleri gerekse sonuçları açısından güncelliğini ve özgülüğünü koruyan bir süreçtir.

Toplumsal değişimin önemli dinamiklerinden biri olan iç göç, ulusal sınırlar içerisinde kırdan kente, kentten kente, kentten kıra ve kırdan kıra akım yönleriyle ortaya çıkan bir yer değiştirme hareketini ifade etmektedir. Türkiye'nin 1950'li yıllarda tanıştığı iç göç, 1980 sonrasında daha da hızlanarak göç alan ve veren merkezlerde ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal değişimlere ve sorunlara yol açmıştır.

2000'li yıllara kadar kırsal alandan kentsel alanlara doğru seyir gösteren göç akımı kentsel bölgelerde yoğun nüfus baskısı, çarpık kentleşme, gecekondulaşma gibi ekonomik ve sosyal problemlere sebep olmuştur. Kentsel alanda baş gösteren bu sorunlar zamanla birikerek kentlerin çekici özelliklerini olumsuz etkilemeye başlamıştır. Gerek kentlerin itici faktörler ile boğulmaya başlaması gerekse kırsal göçün önlenmesine yönelik çalışmalar neticesinde kırsal alanların yeni çekim alanları haline dönüşmeye başladığı görülmektedir. Bunun neticesinde de son yıllarda tersine göç önemli bir olgu haline gelmiştir.

Göç veren gelişmekte olan bir ülkenin, bölgenin veya şehrin, göç almaya başlaması sürecini ifade eden tersine göç kavramı günümüzde sıkça kullanılmaya başlamıştır. Teknolojik gelişmeler, özellikle az gelişmiş bölgelerin kalkınma göstermesi ve yeni istihdam olanaklarının ortaya çıkması, tarımda sürdürülebilir büyüme, ekonomik kriz gibi nedenler tersine göçe neden olan faktörler arasında yer almaktadır.

Literatürde ağırlıklı olarak itme-çekme teorisi kapsamında ele alınan ve tartışılan tersine göç ülkemiz için de son yıllarda önemi artan bir

husustur. Türkiye’de 2000’li yıllarla birlikte kentsel bölgelerdeki çekiciliğin yanısıra iticiliğin de belirginleşmeye başlaması ile kentsel alandan geliştirmekte olan kırsal alana yoğunlaşan bir tersine göç süreci başlamıştır. Ayrıca geliştirmekte olan bölgelerde son yıllarda istihdamı arttırıcı politika ve uygulamalar bu bölgeleri çekici kılmakta ve tersine göçü hızlandırmaktadır.

Bu çalışma Türkiye’de yaşanan tersine göç sürecini itme ve çekme teorisi kapsamında İstanbul örneği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Tersine göçün son yıllarda sıklıkla gündeme gelen ve tartışılan bir konu olması, bu alanda değerlendirme yapmayı önemli kılmaktadır. Bu çalışmada öncelikle tersine göç literatüründen bahsedilecek daha sonra Türkiye’de tersine göç ve İstanbul Örneği üzerinden tersine göçü teşvik eden uygulamalar değerlendirilecektir.

Kavramsal Boyutuyla Göç

En yalın ifadeyle, insanların belirli bir zaman boyutu içinde çalışmak ve yerleşmek amacıyla bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına yaptığı geçişi ve kalıcı yer değişikliğini tanımlayan göç, neden ve sonuçları ile birlikte algılanması gereken dinamik bir süreci ifade etmektedir. Göç olgusu, ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel nedenleri ve sonuçları ile farklı bilimsel disiplinlerin konusu olarak değişik boyutlarıyla ele alınmaktadır (İçduygu ve Ünal, 1998: 38). Her bilim dalının belli bir temelden hareketle göçe ilişkin yaklaşımlar geliştirmesi, farklı göç tanımlarının ve iç-dış göç, ekonomik-siyasal göç, gönüllü-zorunlu göç, mevsimlik göç ve son yıllarda tartışılan ve çalışmamız açısından da önem taşıyan tersine göç gibi göç çeşitlerinin ortaya çıkması sonucunu doğurmaktadır. Ancak göç çalışmalarının sınıflandırılmasında evrensel olarak en temel ayrımı, ulusal sınırlar içinde gerçekleşen yer değişikliğini ifade eden iç göç ve bireylerin ülke sınırlarını aşarak farklı ülkelere yönelik gerçekleştirdikleri hareketliliği ifade eden dış göç oluşturmaktadır.

Göçe ilişkin literatürün çokluğu ve göçü ortaya çıkaran koşulları açıklamaya yönelik araştırmaların fazlalığına rağmen, göçün durağan bir yapıya sahip olmaması göç olgusunun tanımını zorlaştırmaktadır. Ancak mevcut göç tanımları incelendiğinde, ortak unsurun “yer değiştirme”

üzerinde toplandığı görülmektedir. Nitekim Lee (1966: 49) göçü, nüfusun devamlı, sürekli ya da geçici olarak gerçekleştirdiği yer değişikliği olarak tanımlarken, Kearney (1996: 374)'e göre göç, belirli bir coğrafya üzerinde nüfussal yer değiştirme olarak ifade edilmektedir. Türkyılmaz (1998: 25) da göçü, bireylerin veya toplumsal bir kesimin belirli bir zaman ve mekanda geçici veya daimi süreli olarak yaşadığı bir mekan ve sosyo-kültürel alana yerleşme hareketi olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla göç, bir yerden başka bir yere hareket etmeyi, yer değiştirmeyi ve bir mesafe kat etmeyi temel almaktadır. Söz konusu edilen “yer değiştirme” ise köy, kasaba ve kentler arası kısa mesafeli olabileceği gibi, sınır ötesi gibi uzun mesafeli de gerçekleşebilmektedir. Kır, kent ve ülke gibi yerleşim birimleri arasında gerçekleşen göç, nedenleri ve sonuçları ile gerek göç alan ve veren yerleşim birimleri gerekse birey ve topluluklar üzerinde önemli değişiklikler ortaya koymaktadır /değişikliklere neden olmaktadır.

Savaşlar, doğal afetler, tarımda makineleşme, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan yenilikler, işsizlik, genç ve dinamik nüfus fazlalığı, eğitim imkanları gibi ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve doğal birçok sebebe bağlı olan göçler toplumda hareketliliğe neden olmaktadır (Erkal, 1997: 221). Ancak günümüz dünyasında gelir dağılımında yaşanan dengesizlikler ve buna bağlı olarak artan yoksulluk sorunu göç sürecinin temelinde ekonomik nedenlerin ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Bireylerin göç kararı almalarında gelir ve istihdam gibi iktisadi ihtiyaçların ve ekonomik fırsatların elde edilmesi önemli rol oynamaktadır (Parrado ve Cerrutti, 2003: 103). Dolayısıyla göç edilecek alana karar verme sürecinde içinde bulunulan ülkenin, bölgenin ekonomik ve sosyal şartları belirleyici olmaktadır. Çoğunlukla gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölge ve ülkelere doğru yaşanan göç akımında, göç edilecek yerin sahip olduğu iş şartları başta olmak üzere sosyo-ekonomik konum göç edecek birey için belirleyici olmaktadır (Frey, 1995: 740). Nitekim, göçü beşeri sermaye kavramı çerçevesinde inceleyen çalışmalarda (Harris ve Todaro, 1970; Todaro, 1976; Todaro, 1969; Hatton, 1995; Rotte ve Vogler, 1999) bireylerin ağırlıklı olarak ekonomik nedenlerle göç kararı aldıkları ve göç etmek için ise istihdam,

ücret ve gelir yönünden görece daha iyi bölge ya da ülkeleri tercih ettikleri görülmektedir. Neoklasiklerin öncülerinden Todaro'ya (1976) göre göçün temel belirleyicisi, bölgeler ve ülkeler arasında varolan sosyo-ekonomik eşitsizliklerle birlikte bireylerin mevcut gelirleri ile gidilecek yerden beklenen gelir düzeyi arasındaki farktır. Dolayısıyla kırsal alanlardan kentsel alana yaşanan göçün temelinde kır-kent arasındaki gelir farklılıkları ve bireylerin kentsel alanda iş bulabilme ihtimali yer almaktadır (Todaro,1969: 138-139). Harris ve Todaro (1970), iki sektör analizi yaparak kır ve kent üzerinden hazırladıkları çalışmada kentsel alandan beklenen gelir düzeyinin, kırsal alandaki reel gelirden fazla olduğu sürece göçün devamlılık arz edeceğini vurgulamaktadırlar. Buna göre, kırsal sektör olarak nitelendirdikleri kırsal alanda gelir artışı sağlanarak kırdan kente işgücü göçünü azaltmak mümkün görünmektedir. Nitekim son yıllarda ağırlık kazanan tarımsal ve kırsal alanı destekleme projeleri kapsamında tarımsal ve kırsal gelir artışının sağlanmaya çalışıldığı ve bu suretle göç akım yönünde değişikliklerin yaşandığı görülmektedir. Bölgesel ve ulusal plan ve programlar kapsamında yapılan çalışmalar ile kırsal göçün önlenmesi veya azaltılması hedeflenirken, günümüzde “tersine göç” olarak tartışılan kentten kırsal alana yaşanan bir göç süreci ile de karşılaşmaktayız.

Türkiye’de İç Göç ve Kentten Köye Göç Süreci

Toplumsal değişimin önemli dinamiklerinden biri olan iç göç, ulusal sınırlar içerisinde kırdan kente, kentten kente, kentten kıra ve kırdan kıra akım yönleriyle ortaya çıkan bir yer değiştirme hareketini ifade etmektedir. Türkiye’nin 1950’li yıllarda tanıştığı ve 1980 sonrasında daha da hızlanarak göç alan ve veren merkezlerde ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal değişimlere, sorunlara yol açan iç göç, Tekeli (1992) tarafından “belli bir zaman dilimi içinde belli bir yerleşme alanında yaşayanların, kendi iradeleriyle yaşam yerlerini sözkonusu yerleşim alanının dışına taşımaları” şeklinde tanımlanmaktadır.

Ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerden kaynaklanan iç göç hareketleri, çoğunlukla bir ülkenin geri kalmış bölge ve kentlerinden, ülkenin daha gelişmiş bölge ve kentlerine doğru seyretmektedir (Özer, 2004: 24). Bu paralelde Türkiye’de 1950’li yıllar itibariyle sanayileşme ve

kentleşmenin etkisiyle kırdan kente doğru iç göç hareketlerinin yaşanmaya başladığı görülmektedir. 1950'lerden itibaren kapitalistleşme sürecine girerek dünya sistemi ile entegrasyonu hızlanan Türkiye'de tarımın modernleşmesi ve makineleşmesi, geleneksel toprak sistemi rejiminin değişmesi, kentsel alanlardaki iş ve hizmet olanaklarının varlığı, ulaşım şartlarındaki gelişmeler kırsal alanda ekonomik ve toplumsal bir dönüşümü ve kırsal nüfusun kentsel alanlara doğru hareketliliğini başlatmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 251; Akşit,1998: 26). Köyden-köylülükten hızla kopma dönemi olarak ele alınan 1950-1955 yılları arasında kırdan kentlere doğru yaşanan göçün miktarı ani bir artış göstererek 1945-1950 yılları arasında yaşanan göçün dört misline çıkmış ve 904 bine yükselmiştir. Yıllar itibariyle Türkiye'de göç oranı sürekli artış göstererek devam etmiş ve 1985-1990 döneminde 2,654 bine yükselerek önemli bir sıçrayış göstermiştir (Akşit, 1998: 22-35).

Sanayi toplumu olma konusunda hızlı bir gelişme sağlayamayan Türkiye'de, kentleşme de sanayileşme ile paralel bir hızda gelişmemiştir. Bu durum, kırsal alandan hızla kentsel alana akan nüfusun gerek istihdamı gerekse kentsel alana yerleşimi konusunda artan sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sonuçta da, gecekondularda yaşayan ve ikincil ekonomik sektörlerde geçimini sağlamaya çalışan bir göçmen kitlesi, kent nüfusunun ağırlıklı bir parçası durumuna gelmiştir. Her ne kadar sanayileşmenin başlangıç döneminde iş gücüne duyulan talep sebebiyle kırdan kente göç desteklenen bir hareket olmuş olsa da göç miktarındaki hızlı sıçrama sosyo-ekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir (İçduygu, 1998: 225; İçduygu ve Sirkeci, 1999: 252; Yavuz ve diğ., 2004).

Göçü açıklamaya yönelik çok sayıda yaklaşım bulunmakla birlikte iç göç genel olarak itme-çekme teorisi ile açıklanmaktadır. İtici ve çekici faktörler kapsamında ele alınan iç göç, her ülkenin kendi koşullarına bağlı olarak çeşitli nedenlerle gerçekleşmektedir. Türkiye'de yaşanan iç göçün nedenlerine genel olarak bakıldığında ise başta bölgelerarası sosyo-ekonomik farklılıkların, hızlı nüfus artışının, tarım kesiminde yaşanan dönüşümün, ekonomi politikalarındaki yetersizliklerin, terör ve

siyasal nedenlerin varlığı görülmektedir. Türkiye’de iç göç sürecini inceleyen pek çok yazar (Keleş, 2000; Yenigül, 2005; İçduygu ve Sirkeci, 1999; Çelik, 2006; Güreşçi, 2010), çalışmalarında göç nedenlerine itici, çekici ve iletici faktörler olarak yer vermişlerdir. Bu paralelde itme ve çekme teorisi kapsamında ele aldığımızda 1950’li yıllarda başlayan iç göç, kırsal alanda yaşanan dönüşümün sonucunda kırsalın iticiliği, 1960-1980 döneminde yaşanan göçler ise kentin çekiciliği ile açıklanmaktadır. 1980’li yıllar sonrasında ise modernleşme süreci ile iletişim teknolojilerinin ve ulaşımın gelişmesi gibi iletici faktörler etkisini göstermektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 250).

Kırsal alandaki geçim ve hayat şartlarının zorluğu, hızlı nüfus artışı, gizli işsizlik, düşük verimlilik, eksik istihdam, tarımda makineleşme, eğitim ve sağlık sorunları, mevsim dışı iktisadi faaliyetin olmayışı gibi faktörler kırsalın iticiliğini oluşturmaktayken (Yıldırım ve Olhan, 1994: 59), kentlerdeki imkanların ve şartların cazibesi kenti çekici kılmaktadır. Buna göre, köy ile kent arasındaki gelir farklılıkları, iş bulma ihtimali, daha yüksek bir hayat standardı, eğitim, sağlık, ulaşım imkanları, sosyal ve kültürel olanaklar kentin çekici faktörlerini oluşturmaktadır (Apan, 2006).

İtici-çekici güçler yaklaşımına göre, itme ve çekmeyi oluşturan faktörler göç alan ve göç veren merkezin sahip olduğu özelliklerden kaynaklanmaktadır. Kırsal alanların itici olması, bireyin göç kararında tek başına etkili değildir. Göç edilecek merkezin, göç etme isteğini tatmin edecek şartları sağlaması gerekmektedir. Buna göre örneğin reel ücretlerin yüksek olduğu yer işçileri çekerken, yüksek işsizlik oranlarının görüldüğü yerler bireyleri itecektir (Millington,1994: 90). Nitekim Lee’ye (1966: 54-55) göre de az gelişmiş bölgeler, yüksek nüfus yoğunluğu, düşük ücretler ve ekonomik istikrarsızlıklar sebebiyle göçmenleri iterken, yüksek ücretler ve iş fırsatlarının çok olduğu gelişmiş bölgeler göçmenler için çekicilik kazanmaktadır. Diğer yandan Lee, yaptığı çalışmada göç alan ve veren yerler arasında bilgi akımlarının göçü kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Ulaşım ve iletişim yapısına ilişkin teknolojik gelişmeler de iletici faktörler olarak göçü hızlandırmaktadır. İletişim araçlarının gelişimi, kırdaki yaşayanları

şehirlerdeki yaşam konusunda bilgi sahibi yapmakta ve ulaşım sistemindeki gelişmelerde aynı şekilde kırdaki nüfusun hareketliliğini arttırmaktadır. Bu nedenle kentin çekiciliği ile kırsal iticiliği göç sürecini etkileyen tek etken olarak görülmemelidir.

Türkiye’de 2000’li yıllara kadar nüfusun yerleşim yerleri arasındaki hareketliliği ağırlıklı olarak kırsal alandan kentsel alana göç şeklinde kendini göstermiştir. Yıllar itibariyle yerleşim yerleri arasında göç eden nüfus oranına bakıldığında 1980 yılında %9,34 olan oran 1985’te %8,67, 1990’da % 10,81, 2000 yılında ise %11,02 tespit edilmiştir. Verilere göre bu dönemlerde yaklaşık 15 milyon insan, çeşitli nedenlerden dolayı yaşadıkları yerlerden ayrılmıştır. Başlangıçta devlet tarafından da desteklenerek, bir sorun olarak algılanmayan köyden kente göç hareketi daha sonraki yıllar itibariyle kentsel bölgelerde yaşanan ekonomik ve sosyal problemlerin ortaya çıkması ile bir sorun olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Güreşçi, 2010: 77-79).

1950’li yıllarda başlayan ve yıllar itibariyle kırsaldan kentsel alana göç edenleri bünyesinde sindiremeden yeni göç dalgaları ile karşılaşan kentlerde ortaya çıkan sorunlar, 1970’lerden sonra birikmeye başlamıştır. Bu paralelde, kentsel bölgelerde, yoğun nüfus baskısı, çarpık kentleşme, gecekondulaşma, suç oranlarında yükselme, işsizlik, yoksulluk, yabancılaşma, kültür çatışması gibi sosyo-ekonomik ve toplumsal sorunlar baş göstermiştir. Ortaya çıkan bu tablo sonucunda çekici faktörleri ile göç alan merkezler haline gelen kentsel alanların itici faktörler ile boğulmaya başladığı görülmektedir. Kentsel bölgelerdeki çekici faktörlerin itici faktörlere dönüşmeye başlaması ile kentsel yapı kendi içerisindeki fazlalıkları geri itmeye veya bu iticilikten etkilenen kentlileri yeni arayışlara yönlendirmiştir. Bu dönemde gerek kırsal göçün önlenmesi gerekse kırsal bölgelerin gelişimi yönünde bölgesel ve ulusal çapta yapılan çalışmalar ile köylerin sosyo-ekonomik dönüşüm içine girmesi kırsal alanların yeni çekim alanları oluşturmaya başlaması sonucunu doğurmuştur (İçli, 1998; Güreşçi ve Yurttaş, 2008; Güreşçi, 2010).

Tersine Göç

Göç veren gelişmekte olan bir ülkenin, bölgenin veya şehrin, göç almaya başlaması sürecini ifade eden tersine göç kavramı (Chacko, 2007) U Dönüşü (Wiltshire ve Abe, 1978), J Dönüşü (Wiltshire, 1979), geri dönüş (Cassarino, 2004) gibi göçü açıklamaya yönelik farklı kavramlar ile birlikte ve çoğunlukla beyin göçü, dış göç kapsamında tartışılmaktadır. Genelde göç veren alanlara, göç alan yerlerden gerçekleşen “Tersine Göç” son yıllarda sıkça kullanılmaya başlamıştır. Genel olarak bakıldığında tersine göçün nedenlerini birkaç başlık altında toplamak mümkündür. Yapılan çalışmalar, teknolojinin gelişmesi, gelişmekte olan yerlerde yeni büyüme ve istihdam olanaklarının oluşması, kırsal istihdam ve üretimde artış ile tarımda sürdürülebilir büyüme, ülkenin eşitsiz ekonomik ve siyasal koşullarında bireyin gelirini artırıcı nitelikte değişim ve kalkınma, ekonomik kriz gibi nedenler üzerinden tersine göçü açıklamaktadırlar. Buna göre örneğin Çin’de yaşanan tersine göç süreci teknolojik gelişmenin etkileri üzerinden açıklanmış ve özellikle nitelikli işgücünün Çin’e transferinde teknolojinin önemli payı olduğu ifade edilmiştir (Zweig ve diğ., 2005). Tersine göçün ele alındığı bir başka çalışmada ise gelişmiş olan yerlerden gelişmekte olan yerlere yapılan göç, Hintli profesyonellerin yeni büyüme ve istihdam olanaklarından yararlanabilmek için ABD’den ayrılmaları üzerinden açıklanmaktadır (Chacko, 2007). Kırsal alanda sağlanacak gelişmelerin ve tarımsal sürdürülebilir ekonominin tersine göç için çekici bir faktör haline geleceğini belirten çalışmalarda ise kırsal istihdam ve gelir artarken kentsel ücretlerin azalışının veya sanayi üretiminde herhangi bir azalma yokken tarımsal gelir artışının sağlanabilmesinin tersine göçe neden olacağı belirtilmektedir (Harris ve Todaro, 1970; Bencivenga ve Smith, 1970).

Tersine göçü, beşeri sermaye kuramı ile açıklamaya çalışan çalışmalara göre ise bölgesel arası farklılıklar, eşitsizlikler tersine, dairesel ve geçici göçe neden olmaktadır. Ekonomik unsurlar göç kararı alan işgücü için önemli olurken, birey göçün maliyeti ve getirilerini karşılaştırmak durumundadır. Beşeri sermaye kuramına göre, bireyin bir yerden bir başka yere göç etme kararı alabilmesi için faydanın maliyetten büyük olması gerekmektedir (Day ve diğ.,1987). Ancak tersine göçün beşeri

sermaye kuramı ile açıklanamayacağını, tersine göçün beşeri sermaye ile çatıştığını belirten çalışmalar da yer almaktadır. Buna göre, göçün maliyetini, getirilerini ölçmek kolay değildir ve özellikle işgücü için göçün maliyeti bugün yapılabilsede dahi çalışma hayatı boyunca sürecektir. Ayrıca göç edilecek yer ile terkedilen yer arasındaki gelir farklılıklarının büyük olduğu anlayışı ile de tersine göç eğiliminin açıklamayacağı ifade edilmektedir (Gündoğan ve Biçerli, 2004; Yezer ve Thurston, 1976).

Ayrıca ülke ekonomisinin özellikle az gelişmiş bölgeler yönünde kalkınma göstermesi, bu bölgelerde yeni iş imkanları, barınma kolaylıkları sağlayarak tersine göçe neden olurken (Zweig ve diğ.,2005) ekonomik kriz ve ekonomik durgunluk, gerileme dönemlerinin tersine göçe neden olduğunu belirten görüşler de bulunmaktadır. Amerika’da tersine göç ile ekonomik gerileme ilişkisi üzerine yapılan bir araştırmada 1930’larda kırsal alanlara doğru yaşanan göçün, 1920-1921 yıllarında yaşanmaya başlayan ekonomik durgunluk kaynaklı olduğu ifade edilir (Hatton Williamson’dan akt. Bencivenga ve Smith,1997; 584). Küresel krizler, göç alan gelişmiş ülkeler, bölge ve şehirlerden göçlere neden olmaktadır. Ekonomik resesyona giren, işsizlik oranlarının yükseldiği gelişmiş yerlerden ana vatanlarına, memleketlerine dönmek üzere hareket edenler olduğu gibi büyüme ve istihdam artışı yaşayan gelişmekte olan yerlere doğru tersine göç sürecine giren göçmenlerde bulunmaktadır. Özellikle son ekonomik krizde eğitilmiş, vasıflı birçok göçmenin işsiz kaldığı ve çoğunluğu kadın birçok göçmenin güvencesiz, kötü koşullarda çalışmak zorunda kaldığı bilinmektedir (Alison ve Deborah, 2010). Bu durum göç akışında tersine yaşanan bir hareketliliği doğurmaktadır.

Yapılan çalışmalar gelişme ve göç arasında iki taraflı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Ekonomik ve sosyal gelişmede sağlanacak ilerleme göç üzerinde pozitif ve negatif etkilerde bulunmaktadır. Ülkelerin, bölgelerin, şehirlerin hayat standartları, gelişimleri birbirlerine yaklaştıkça göç hareketlerinin azalacağı varsayılmaktadır. Gelişmenin göçü artıran nedenleri; finansal kısıtların çözümü, nüfusun artması, geleneksel düzenin bozulması, iletişim ve ulaşımda yaşanan gelişmeler, göçmenlerin kendi memleketleriyle kurdukları bağlantı ile daha sonra

gelecekler için belirsizliğin azalmasını sağlayan ağ etkileri olarak sıralanmaktadır. Diğer yandan gelişmişliğin göçü azaltıcı etkileri de bulunmaktadır. Buna göre, gelir düzeyi arasındaki farklılıkların azalması ve orijinal ikamettedeki gelir düzeyinin göç edilecek yere göre daha yüksek olması durumu göçü azaltacaktır (Rotte ve Vogler, 1999: 6-8). Bu durumda gelişme ve göç arasında ters U şeklinde bir ilişkiden bahsedilmektedir. Düşük gelir seviyesine sahip az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ve bölgelerde finansal kısıtlamaların çözümü, nüfus artışı, sosyal değişim, iletişimin gelişmesi ve göç ağlarının genişlemesi kısa ve orta vadede göçü artırmaktadır. Ancak uzun dönemde gelir düzeyindeki farklılıkların azalması ve göç edilecek yer tercihi göç miktarını düşürmektedir. Bu gelişme süreciyle birlikte, göç kısa dönemde artmakta ve uzun dönemde azalarak ters U şeklinde biçim almaktadır (Rotte ve Vogler, 1999: 8).

Tersine göçü itme ve çekme teorisi üzerinden ele alan ve özellikle metropollerdeki itme faktörlerinin, gelişmekte olan şehirlerin çekme faktörlerinden daha ağırlıklı rol oynadığını ifade eden Wiltshire (1979: 353-355) ise Japonya'da yaşanan tersine göçün nedenlerini iki temel görüş çerçevesinde incelemektedir. Buna göre, ilk görüş metropoller dışında kalan şehirlerin fonksiyonel olarak büyümesi ve hızla gelişmesi üzerinde toplanmaktadır. Gelişen şehirlerde istihdam imkanlarının ortaya çıkması, bu şehirlere ulusal bankaların, sigorta acentalarının, büyük ticari ve endüstriyel şirketlerin, genel merkezlerin açılması ve devlet kurumlarının kurulması, tecrübeli veya yönetici adayları olarak beyaz yakalılarının metropollerden ayrılarak bu şehirlere yönelmesi tersine göç sürecinin nedenlerini oluşturmaktadır. Diğer yandan ikinci görüş, imalat sanayinin metropoller dışına kayması ve dağılmasının tersine göçe sebep olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşe göre, imalat sanayinin metropoller dışına kayması, tersine göç dalgasında oransal olarak zaten büyük bir paya sahip olan mavi yakalı işçilerin metropol dışına çıkmalarına yol açmaktadır. Japonya'da 1960'lardaki yüksek büyüme döneminde, metropollerdeki sanayiciler, arazi fiyatlarının yükselmesi, endüstriyel kirliliğe tepkilerin artması ve benzeri sorunlar ile karşılaştılar. Bunun sonucunda metropoller dışına kaymaya başlayan sanayi, daha küçük

şehirlere taşınma, yeni şubeler kurma yönünde bir hareketlilik gösterdi. İdari ve teknik personel gibi beyaz yakalıların yanısıra mavi yakalılar için de yeni iş imkanları oluşturarak tersine göçe neden olan bu süreci metropollerde yaşam şartlarının pahalı olması ve metropol yaşamından mutsuzluğun da güçlendirdiği görülmektedir. Şehirlerde yaşanan fonksiyonel gelişim ve imalat sanayinin metropoller dışına kayması toptan ve perakende sektörü gibi diğer sektörlerinde küçük, gelişmekte olan şehirlerde gelişmesine sebep olmaktadır. Bu durum da tersine göçü çekici kılan faktörlerin çoğalması sonucunu doğurmaktadır.

Literatürde ağırlıklı olarak itme-çekme teorisi kapsamında ele alınan (Liu, 2005; Hare, 1999; Zhao,2002; Sahota, 1968; Gmelch, 1980; Zachariah, 1966; Chang, 1992; Wiltshire ve Abe, 1978; Wiltshire, 1979) tersine göç ülkemiz için son yıllarda başlayan, yeni bir hareketliliktir diyebiliriz. Türkiye’de yaşanan tersine göç sürecini birçok faktör ile açıklamak mümkündür ancak bu faktörleri itme ve çekme teorisi kapsamında incelemek daha anlaşılır bir sonuç verecektir. Türkiye’de 2000’li yıllarla birlikte kentsel bölgelerdeki çekiciliğin yanısıra iticiliğin de belirginleşmeye başlaması ile kentsel alandan tersine göç süreci başlamıştır. Bu bağlamda akım yönü itibariyle kentsel bölgelerden gelişmekte olan kırsal alana yoğunlaşan bir tersine göçün varlığından bahsedebiliriz.

Türkiye’de Tersine Göç ve Tersine Göçü Teşvik Eden Uygulamalar

1950’li yıllarda başlayan köyden kente göç süreci ile köylerdeki nüfus fazlalığının önemli bir kısmı başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlere göç etmiştir. Kentlere doğru yaşanan göçün yıldan yıla artışı, kentlerin mekansal ve sosyo-ekonomik açıdan kaldıramayacağı bir nüfus birikimine yol açmıştır. Bu durum gecekondulaşma gibi çarpık kentleşme ile kentsel dokuyu bozarken, kırsal kökenli kentsel sorunların da giderek artmasına neden olmuştur. Ekonomik olarak göçten beklenen faydanın sağlanamaması başta olmak üzere kentlerde suç oranlarının, işsiz bireylerin, kültürel uyumsuzlukların, madde bağımlılığının, aile parçalanmalarının artması, yabancılaşma ve dışlanma sonucunu doğuran

göç, göçmenleri kentsel bölgelerden uzaklaşma eğilimine sokmaya başlamıştır.

Türkiye’de en çok göç alan illerin başında olan İstanbul bu sorunları en ağır bir biçimde yaşamakta ve bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla tersine göçü teşvik edici politikalar uygulamaktadır. Bunun en önemli örneğini İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB)’nin yürüttüğü “İstanbul’dan Tersine Göç Projesi” oluşturmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) İstanbul’a çeşitli nedenlerle gelmiş ancak ekonomik şartlardan dolayı İstanbul’da geçim sıkıntısına düşüp memleketine dönmek isteyen ancak ekonomik gücü olmadığı için dönemeyen kişilere yardım etmektedir. Bu kapsamda taşınma masraflarını karşılayamayan vatandaşlara yardımcı olmakta, tersine göç etmek isteyen kişilerin otobüs biletleri satın alınmakta, eşyalı göç etmek isteyenlere ise bir kamyon tahsis edilerek, eşyaların güvenli bir şekilde gideceği yere ulaştırılması sağlanmaktadır (www.ibb.gov.tr, 2012).

Tersine göç başvurusu, Harem ve Esenler Otogarı’nda İBB Zabıta Müdürlüğü’ne bağlı "Tersine Göç Bürosu"na yapılmaktadır. Göç işlemleri 2 ila 12 hafta arası tamamlanmaktadır. Göç etmek isteyenlerin yaptıkları beyanları araştırıldıktan sonra, kriterleri uygun görülenlerin, eşyalar kamyonu yüklenip biletleri satın alınmaktadır. Bu hizmetten yararlanabilmek için, başvuranların hiçbir sosyal güvencesinin olmaması, üzerlerine kayıtlı menkul bulunmaması gerekmektedir. Bir de ailelerin İstanbul’dan ikametgâh nakli yaptırılmaları istenmektedir.

TABLO 1. İSTANBUL'DAN TERSİNE GÖÇ PROJESİ KAPSAMINDA 2007 - 2011 YILLARI ÇALIŞMA ÇİZELGESİ

	2007	2008	2009	2010	2011	TOPLAM
Biletli Gönderilen Kişi Sayısı	3829	6208	5134	4402	5673	25246
Bilete Yapılan Ödeme	169.743,00	309.219,00	280.544,00	243.701,40	342.633,00	1.345.840,40
Gönderilen Aile Sayısı	558	1142	1002	957	1262	4921
Eşyalı Nakil İçin Yapılan Ödeme	420.257,00	1.076.573,00	919.456,00	933.319,10	1.457.116,51	4.806.721,61
TOPLAM HARCAMA	590.000,00	1.385.792,00	1.200.000,00	1.177.020,50	1.799.749,51	6.152.562,01

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Verileri.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne (İBB) bağlı Yoksul Sevk Zabıta Amirliği’nin verilerine göre, 2008 yılında ekonomik gerekçelerle İstanbul’u terk edenlerin sayısı, bir önceki yıla göre yüzde 100 artmıştır. 2007’de 558 aile geçinemediği gerekçesi ile İstanbul’u terk ederken, aile

sayısı 2008'de 1.141'ye çıkmıştır. 2009 ve 2010 yıllarında gönderilen aile sayısında çok az da olsa düşüş yaşanırken 2011 yılında gönderilen aile sayısı 1.262 ile bir önceki yıla göre önemli derecede artmıştır. Böylece son 5 yılda göç eden aile sayısı yaklaşık 9 kat artmış, toplam 25.246 kişi daha iyi yaşamak için geldiği İstanbul'u terk etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde İBB tersine göç için bütçesinden 6 milyon TL harcama yapmıştır.

İstanbul'dan tersine göçün nedenlerini pek çok nedene bağlamak ve hem itici hem de çekici faktörlerle açıklamak mümkündür. İstanbul ile ilgili yapılan çalışmalar, İstanbul'a göçün, büyük bir nüfus birikimine yol açtığını göstermektedir. Köyden kente göçün doğurduğu "yığınlaşma" süreci İstanbul'da da kendini göstermekte ve ciddi bir gecekondulaşma sorunu yaşanmaktadır. Kente yeni gelenler sosyo-kültürel uyumsuzluklar yaşamakta, kentin olanaklarından yararlanamayınca kente yabancılaşılmaya başlamaktadırlar. Ayrıca ekonomik olarak göçten beklenen faydanın sağlanamaması, kentte, suç oranları ve işsizlik gibi pek çok sorunun artmasına yol açmaktadır (Öztürk, 2007). Bu durum hem göçmenleri kentten uzaklaşma eğilimine sokmaya başlamış hem de bu konuda tersine göçü teşvik eden uygulamalara neden olmuştur.

Köyden kente yaşanan göçlerin sonucunda ortaya çıkan işsizlik, geçim sıkıntısı gibi ekonomik, sosyal, psikolojik sorunlar, kentin itici faktörlerini oluşturmaktadır. Kırsal alanların çekiciliği ise göç veren bu bölgelerin taşıdığı itici güçlerin olumlu yönde iyileştirilmesi ile bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır (Güreşçi, 2010: 81-84). Bu durum ise ağırlıklı olarak tarım politikalarındaki değişim sonucunda tarımsal gelir ve istihdamın artması olmak üzere, sanayi teşvikleri, yatırımlar ve dolayısıyla bölgesel kalkınmadan kaynaklanmaktadır (Akış ve Akkuş, 2007).

Kentten tersine göçte ekonomik krizin de çok önemli etkisi olmuştur. Küresel ekonomik krizin Türkiye'yi etkilemeye başladığı 2008 yılının ikinci yarısında, İstanbul'dan göç eden aile sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu artış krizin etkilerinin devam ettiği 2009, 2010 ve 2011 yıllarında da devam etmiştir. Küresel ekonomik krizin etkilerinin başladığı ve devam ettiği yıllarda İstanbul'dan tersine göçün artması daha

önce ifade edildiği ekonomik krizin tersine göçe neden olduğu görüşleri ile paralellik göstermektedir. Krizle birlikte birçok insanın işsiz kalması ya da yeni bir iş bulamaması, bulduğu işlerde de güvencesiz şekilde ve düşük ücretlerle çalıştırılması İstanbul'dan tersine göçü tetikleyen önemli nedenler arasında sayılabilir. Bu durumda memleketlerine dönmek üzere hareket edenler olduğu gibi kırsal alanlardaki bazı bölgelerdeki yapılan iyileştirmeler ve istihdam artışı sağlayan politikalar sonucu bu yerlere doğru tersine göç sürecine giren göçmenlerde bulunmaktadır.

Ekonomik krizin etkisiyle İstanbul'dan tersine göç eden ailelerin toplumsal özellikleri ve beklentileri üzerine yapılan bir çalışmanın sonuçları da göstermektedir ki; tersine göç edenlerin göç etme nedenlerinin başında ekonomik sorunlar gelmektedir. Bu kişilerin özellikle ekonomik krizin de etkisiyle işsiz kaldıkları ve yakın bir zaman içerisinde yeni bir işe sahip olamayacaklarını düşündükleri ve büyük çoğunluğunun borçlu olduğu görülmektedir. Ayrıca bu kişilerin memleketlerinde iş bulabilecekleri yönünde yüksek beklentileri de bulunmaktadır (Yılmaz, 2009).

TABLO 2. İSTANBUL'DAN TERSİNE GÖÇ PROJESİ KAPSAMINDA 2005 - 2011 YILLARI ARASI GÖNDERİLEN AİLELERİN BÖLGELERE GÖRE DAĞILIM ÇİZELGESİ

	2005 YILI GÖNDERİLEN AİLE SAYISI	2006 YILI GÖNDERİLEN AİLE SAYISI	2007 YILI GÖNDERİLEN AİLE SAYISI	2008 YILI GÖNDERİLEN AİLE SAYISI	2009 YILI GÖNDERİLEN AİLE SAYISI	2010 YILI GÖNDERİLEN AİLE SAYISI	2011 YILI GÖNDERİLEN AİLE SAYISI	TOPLAM
Akdeniz Bölgesi	14	22	76	111	101	88	121	533
Doğu Anadolu Bölgesi	36	51	92	211	217	240	289	1226
Ege Bölgesi		8	8	37	18	18	28	117
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	22	44	104	225	259	213	281	1148
İç Anadolu Bölgesi	18	27	57	112	76	79	128	497
Marmara Bölgesi	4	8	26	36	14	9	17	104
Karadeniz Bölgesi	34	76	205	410	317	310	398	1750

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Verileri.

İstanbul'dan tersine göç eden ailelerin 2005-2011 yılları arasında göç ettikleri bölgelerin dağılımı incelendiğinde; ailelerin 1.750'si Karadeniz Bölgesine göç ederken, 1226'sı Doğu Anadolu Bölgesine, 1148'i Güneydoğu Anadolu Bölgesine, 533'ü Akdeniz Bölgesi'ne, 497'si İç

Anadolu Bölgesine, 117'si Ege Bölgesine ve 104'ü Marmara Bölgesine göç ettikleri görülmüştür. Bu veriler en çok tersine göç edilen bölgenin Karadeniz Bölgesi olduğu, bunu Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin izlediğini ortaya koymaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) Şanlıurfa'daki göçe etkisi üzerine yapılan bir araştırma da göstermektedir ki, GAP'ın sadece bir kısmının devreye girmesiyle bile nüfus özelliklerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Göçün en önemli sebebinin iş bulmak olduğu bölgede elde edilen veriler, göçün durmaya başladığını göstermektedir. Diğer yandan nüfusun artış hızını etkileyecek kadar yüksek olmasa da 1995 yılından itibaren bölgeye tersine göç başladığı ifade edilmektedir. Bu çalışmaya göre bölgeye tersine göçün başlama nedeni GAP'ın çekici özelliklerinden kaynaklanmaktadır (Akış ve Akkuş, 2007).

TABLO 3. 2005 - 2011 YILLARI ARASI EN ÇOK TERSİNE GÖÇ ALAN 20 İL

SIRA NO	İLLER	GÖNDERİLEN AİLE SAYISI
1	ORDU	322
2	BATMAN	315
3	SAMSUN	307
4	DIYARBAKIR	266
5	GİRESUN	206
6	MALATYA	196
7	TOKAT	190
8	MARDİN	156
9	G.ANTEP	136
10	SİVAS	131
11	HATAY	129
12	TRABZON	127
13	ERZURUM	125
14	ADANA	123
15	VAN	122
16	RİZE	113
17	Ş.URFA	105
18	ADİYAMAN	93
19	SİNOP	89
20	ELAZIĞ	88

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Verileri.

2005-2011 yılları arasında İstanbul'dan tersine göçün en yoğun yaşandığı illerin başında 322 aile ile Ordu gelmektedir. Bunu Batman, Samsun, Diyarbakır ve Giresun'un izlediği görülmektedir. Tersine göçte en önemli etkenin başında tabii ki göç edilen şehrin itici faktörleri yer almaktadır. İstanbul için bu itici faktörlerin başında ise ekonomik problemler gelmektedir. Ancak tersine göç edilecek ilin ekonomik yapısındaki değişimler ve gelişmeler de tersine göçü cazip kılabilmekte ve geriye dönüşü kolaylaştırmaktadır. Batman ili için bu durumu söylemek mümkündür. Batman'ın özellikle 2005-2011 yılları arasında tersine göç edilen illerin ikinci sırasında gelmesinin önemli sebeplerinden biri de bu ildeki yatırımların artmasıdır.

1.5 milyon dolara mal olan tekstil fabrikasının, kente tersine göçte etkisini yadsımamak gerekir. 6 milyon dolara mal olacak daha büyük bir tesisin daha 2012 Ağustos ayında açılması ve 1500 kişi istihdam etmeyi hedeflenmektedir. Batı illerine göç eden ve ancak yatırımı duyup tesislerde çalışmak için 4 bin 500 kişinin iş başvurusunda bulunduğu belirtilmektedir (www.radikal.com.tr, 2012).

Yine tersine göçün en fazla olduğu 20 ilin içerisinde yer alan Adana içinde benzer bir durum söylenebilir. Adana'nın Aladağ ilçesindeki köylerde krom tesisleri kurulunca köylere tersine göç başlamıştır. Bölgeye maden ocaklarının kurulmasıyla köylerden göçün durduğu ve önceden göç edenlerinde yeniden çalışmak için köye döndüğü belirtilmektedir. 150 hane olan köylerin tesislerin açılmasıyla birlikte 350 haneye çıktığı ve köyde kiralarda 2000 TL'ye yükseldiği söylenmektedir (www.hurriyet.com.tr, 2012).

Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği'nin başlattığı "Anadolu'ya İş, Aş ve Barış" projesi de yeni iş imkanları yaratarak tersine göçte katkı sağlayan projelerdendir. Bu proje ilk meyvesini Adıyaman'da vermiş, Adıyaman'da 1,5 yıl önce başlatılan hazır giyim sektöründeki kümelenme çalışmaları sonucunda 5 bin kişiye iş yaratılmıştır (http://www.tekstilteknik.com, 2012).

Köylere dönen vatandaşlar artık devletin desteğini daha yakın hissetmektedir. 1 Ocak 2006'dan itibaren 2 bin 683 proje için 385 milyon yeni lira hibe destek sağlanmış, 3 bin 650 civarında yine projeye alet-

ekipman desteği verilmiştir. Aynı tarihten itibaren su kaynaklarının verimli kullanılması için damla sulama sistemi kuranların maliyetlerinin yüzde 50'si karşılanmaya başlanmıştır. Köylülere verilen destekler 2001'den sonra ilk defa kanunî bir dayanağa kavuşturulmuş, tarımsal desteklerde 'üvey evlat' muamelesi gören hayvancılık, hak ettiği değeri almaya başlamıştır. Desteklerden aldığı pay yüzde 4'ten yüzde 24'e çıkarılmıştır. (Toraman, 2009).

Yine Çağrı merkezlerin yatırımlarının Anadolu'ya kayması, işsizlik nedeniyle sürekli göç veren Doğu illerinde tersine göçe önemli bir faktör olmuştur. 2011'de çağrı merkezi sektörü Bakanlar Kurulu kararıyla teşvik kapsamına alınmıştır. Sektörün devlet teşvikleri ile desteklendiği 4. Bölgede bulunan iller arasında Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane, Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, Van, Muş, Bitlis, Şanlıurfa, Hakkari, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt yer almaktadır. Çağrı Merkezleri Derneği Yönetim Kurulu Başkanı, bu gelişmeyle birlikte 2010 sonu Anadolu'da 7.500 olan istihdamın 2015 yılında 30.000 olacağını ve yıllık ortalama %30 oranında büyüyeceğini tahmin ettiklerini belirtmektedir. Anadolu'da ilk yatırım 2006 yılında Erzurum ile başlamış ve şu anda Global Bilgi 850 bin kişiye iş imkanı sağlamıştır. Turkcell'den sonra Assisist ve Finansbank da Erzurum'da çağrı merkezi açmışlardır. Turkcell'in çağrı merkezi Global Bilgi'nin Anadolu'da Diyarbakır ve Karaman'da çağrı merkezleri bulunmaktadır. Global Bilgi doğudan batıya 2.000 kişiye iş imkanı sağlamaktadır. CMC, 2009 yılında devreye aldığı Malatya lokasyonunda 1.165 kişi çalıştırmaktadır. 2003-2009 yıllarında Koç Sistem bünyesinde faaliyet gösteren çağrı merkezi Callus Bilgi ve İletişim Hizmetleri A.Ş. Samsun'da Temmuz 2011 dönemi itibarıyla 564 kişiye istihdam sağlamaktadır. 2008 yılında 60 kişilik bir ekiple yola çıkan Garanti Bankası Sivas Çağrı Merkezi'nde 246 çalışana iş olanağı sunmaktadır. Vodafone'un, İstanbul, Ankara, Elazığ, Samsun, Uşak ve Afyon olmak üzere toplam altı ilde çağrı merkezi bulunmakta, İstanbul'da 625, Ankara'da 282, Samsun'da 347, Elazığ'da 325, Uşak'ta 126 ve Afyon'da 521 olmak üzere toplamda 2.226 kişiye istihdam sağlamaktadır. Elazığ'ın tercih edilme nedeni ise,

işsizlik oranının oldukça yüksek olması olarak belirtilmektedir (www.myfikirler.com, 2012).

TABLO 4. 2005 - 2011 YILLARI ARASI İSTANBUL'DAN EN ÇOK GÖÇ VEREN 20 İLÇE

SIRA NO	GÖÇ VEREN İLÇELER	GÖNDERİLEN AİLE SAYISI
1	BAĞCILAR	464
2	ESENLER	388
3	BAHÇELİEVLER	362
4	GAZİOSMANPAŞA	354
5	KÜÇÜKÇEKMECE	340
6	ÜMRANİYE	275
7	KAĞITHANE	234
8	PENDİK	220
9	GÜNGÖREN	192
10	ZEYTİNBURNU	177
11	KARTAL	156
12	EYÜP	156
13	BEYOĞLU	153
14	BÜYÜKÇEKMECE	148
15	ESENYURT	130
16	SULTANBEYLİ	139
17	SULTANGAZİ	137
18	FATİH	136
19	ÜSKÜDAR	130
20	BAYRAMPAŞA	104

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Verileri.

İstanbul'un en çok tersine göç veren yerleşim yerleri ise Bağcılar, Esenler, Bahçelievler, Gaziosmanpaşa ve Küçükçekmece ilçeleri olmuştur. Bu ilçelerin en önemli özelliği gecekondulaşmanın ve küçük üretim işletmelerin en yoğun olduğu ilçelerdir. Bu ilçelerdeki üretim işletmelerinde daha ziyade güvencesiz ve düşük ücretlerle işçi çalıştırıldığı tahmin edilmektedir. Ekonomik krizden en çok bu işletmelerin etkilendiği düşünüldüğünde bu ilçelerin en çok tersine göç veren ilçeler arasında olması doğaldır.

Sonuç

1950'lı yıllarda başlayan köyden kente göç süreci, İstanbul başta olmak üzere göç alan büyük şehirleri gerek mekânsal gerekse sosyo-ekonomik açıdan önemli derecede etkilemiştir. Bu durum gecekondulaşma gibi çarpık kentleşme ile kentsel dokuyu bozarken, suç oranlarının, işsiz bireylerin, kültürel uyumsuzlukların, madde bağımlılığının, aile parçalanmalarının artması, yabancılaşma ve dışlanma sonucunu doğurmuştur. Özellikle ekonomik olarak göçten beklenen faydanın sağlanamaması göçmenlerin kentsel bölgelerden uzaklaşmaya itmiş ve genellikle de memleketlerine dönmeye başlamışlardır.

Türkiye'de göç ile ilgili sorunları en ağır yaşayan İstanbul'da bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla tersine göçü teşvik edici politikalar uygulanmaktadır. Bunun en önemli örneğini İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB)'nin yürüttüğü "İstanbul'dan Tersine Göç Projesi" oluşturmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) İstanbul'a çeşitli nedenlerle gelmiş ancak ekonomik şartlardan dolayı İstanbul'da geçim sıkıntısına düşüp memleketine dönmek isteyen ancak ekonomik gücü olmadığı için dönemeyen kişilere yardım etmektedir. Bu kapsamca 2008 yılında ekonomik gerekçelerle İstanbul'u terk edenlerin sayısı, bir önceki yıla göre yüzde 100 artmıştır. 2011 yılında gönderilen aile sayısı bir önceki yıla göre önemli derecede artmıştır. Ortaya çıkan işsizlik, geçim sıkıntısı gibi ekonomik, sosyal, psikolojik sorunların kentin itici faktörlerini oluşturduğu görülmektedir. Kırsal alanların çekiciliğinin ise göç veren bu bölgelerin taşıdığı itici güçlerin olumlu yönde iyileştirilmesi ile bağlantılı olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Kentten tersine göçte 2008 küresel ekonomik krizin de çok önemli etkisi olmuştur. Küresel ekonomik krizin etkilerinin başladığı ve devam ettiği yıllarda İstanbul'dan tersine göçün artması, krizle birlikte birçok insanın işsiz kalması ya da yeni bir iş bulamaması, bulduğu işlerde de güvencesiz şekilde ve düşük ücretlerle çalıştırılması etkili olmuştur. Bu durumda memleketlerine dönmek üzere hareket edenler olduğu gibi kırsal alanlardaki bazı bölgelerde yapılan iyileştirmeler ve istihdam artışı sağlayan politikalar sonucu tersine göç eden göçmenlerde bulunmaktadır. Sonuç olarak, ülkemizde uzun yıllardır göç alan şehirlerde önemli sorunlar yaşanmaktadır. Tersine göçü teşvik edici politikalar uygulamak

bu sorunlara çözüm bulmada önemli bir adım olabilir. Bu konuda en önemli örneği İstanbul oluşturmaktadır. Ancak bu sorunların çözümü sadece tersine göçü teşvik eden politikalarla değil bunun yanında göç veren yerlerin çekiciliğini arttırmakla mümkün görünmektedir. Türkiye’de kentler ve bölgeler arasındaki eşitsizliklerin giderilerek bölgelerin dengeli kalkındırılması, eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlere ulaşımın kolaylaştırılması, sosyo-kültürel yaşam ortamının oluşturulması, girişimcilğe yönelik teşviklerin sağlanması ve istihdama yönelik desteklerin verilmesi ile göç veren bölgelerden yaşanan iç göçün durdurulması da önem arz etmektedir. Bu suretle ekonomik ve sosyal yaşama ilişkin olumsuzluklar nedeniyle göç etmek zorunda kalan bireylerin göçü engellenecek ve yaşanması muhtemel olumsuz sonuçlar henüz ortaya çıkmadan önlenmiş olabilecektir.

Kaynakça

- AKIŞ, Ayhan ve Akif Akkuş (2007), “Güneydoğu Anadolu Projesi’nin (Gap) Şanlıurfa’daki Göçe Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, ss:529-542
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2003/10/AYHANA_KIS-AKIFAKKUS.PDF Erişim Tarihi: 17.08.2012.
- AKŞİT, Bahattin (1998), “İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış”, Türkiye’de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı, Bolu-Gerede 6-8 Haziran1997, Tarih Vakfı Yayınları, İst.ss.22–37.
- APAN, Ahmet (2006), “Türkiye’de İç Göç Olgusu: Nedenler ve Sonuçlar”, Yerel Yönetim ve Denetim Dergisi, Cilt 11, Sayı 5, s. 26–33.
- BENCIVENGA, Valerie R. ve Bruce D. Smith (1997), “Unemployment, Migration and Growth”, Journal of Political Economy, Vol: 105, No:3 ss:582-608.
- CASSARINO, Jean-Pierre (2004), “Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited”, International Journal on Multicultural Societies (UMS), Vol:6, No:2 ss.253-279.

- CHACKO, E. (2007), “ From Brain Drain to Brain Gain: Reverse Migration to Bangalore and Hyderabad, India’s Globalizing Hightech Cities”, *GeoJournal*, 68 ss:131-140.
- CHANG, Shirley L. (1992), “ Causes of Brain Drain and Solutions: The Taiwan Experience”, *Studies in Comparative International Development*, 27(1), ss: 27-43.
- ÇELİK, Fatih (2006), “İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:27, Temmuz-Aralık, ss:149–170, http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi27/sayi_27.htm.
- DAY, Richard H., Sudipto Dasgupta, Samar K.Datta ve Jeffrey B.Nugent (1987), “Instability in Rural-Urban Migration”, *The Economic Journal*, VOL.97,No.388 ss.940-950.
- ERKAL, Mustafa (1997), *Sosyoloji, Der Yayınları, Genişletilmiş 8. Baskı İstanbul*.
- FREY, William H. (1995), “Immigration and Internal Migration ‘Flight’ From US Metropolitan Areas: Toward a New Demographic Balkanisation”, *Urban Studies*, v.32, n.4-5, ss: 733-757.
- GMELCH, George (1980), “Return Migration”, *Annual Review of Anthropology*, Vol.9 ss:135-159.
- GÜNDOĞAN, Naci ve M.Kemal Biçerli (2004), *Çalışma Ekonomisi, Anadolu Üniversitesi*.
- GÜREŞÇİ, Ertuğrul (2010), “Türkiye’de Kentten Köye Göç Olgusu”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (1), ss: 77-86 www.journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/download/35/53.
- GÜREŞÇİ, E. ve Z.Yurttaş (2008), “Kırsal Göçün Nedenleri ve Tarıma Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı Örneği”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 14(2) ss.47-54.
- HARE, D. (1999), “Push Versus Pull Factors in Migration Outflows and Spell Duration Among China’s Rural Population”, *The Journal Of Development Studies*, 35 (3) ss:45-72
- HARRIS J.R. and M.P. Todaro (1970), “Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis”, *American Economic Review* 60, s.126–142.

HATTON, T. J. (1995) "A Model of U.K. Emigration, 1870–1913", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 77, No. 3 (August), s. 407–415.

http://www.radikal.com.tr/ekonomi/bu_fabrika_tersine_goc_baslatti-988424 (Erişim Tarihi: 24.09.2012).

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20222636.asp>, (Erişim Tarihi: 24.09.2012).

<http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Haberler/Pages/Haber.aspx?NewsID=15655>, (Erişim Tarihi: 22.10.2012).

<http://www.myfikirler.com/cagri-merkezi-sektorunde-kariyer-firsatlari.html>, (Erişim Tarihi: 05.08.2012).

<http://www.tekstilteknik.com/Haber/HaberDetay.asp?HaberNo=541&offset=1200>, (Erişim Tarihi: 10.09.2012).

İÇDUYGU, Ahmet ve İbrahim Sirkeci (1999) "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", 75. Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, İst. ss. 249-267.

İÇDUYGU, Ahmet ve Turgay Ünal (1998), "Türkiye'de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri", Türkiye'de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı, Bolu-Gerede 6-8 Haziran 1997, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss: 38-55.

İÇLİ, G. (1998), "Denizli İline Göç Eden Ailelerin Eğitime Bakış Açıları", 4. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu, 15-16 Ekim, Denizli.

İBB (İstanbul Büyükşehir Belediyesi) (2012), Yoksul Sevk Zabıta Amirliği Verileri, İstanbul.

KEARNEY, M. (1996), "From the Invisible Feet: Anthropological Studies of Migration and Development", *Theories of Migration*, der. Robin Cohen ss: 374-404.

KELEŞ, Ruşen (2000), Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

LEE, S. Everett (1966), "A Theory of Migration", *Demography*, Vol.3, No.1 ss: 47-57 <http://www.students.uni-mainz.de/jkissel/Skripte/Lee.pdf>.

- LIU, Haiming (2005), *The Transnational History of A Chinese Family, Immigrant Letters, Family Business and Reverse Migration*, Rutgers University Press.
- MILLINGTON, Jim (1994), "Migration, Wages, Unemployment and the Housing Market: A Literature Review", *International Journal of Manpower*, v.15. n.9/10 ss: 89-133.
- ÖZER, İnan (2004), *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- ÖZTÜRK, Mustafa (2007), "İç Göçlerin İstanbul Kent ve Çalışma Hayatına Etkileri", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 40, Sayı 1, ss: 85-106.
- PARRADO, Emilio, A. ve Marcela Cerrutti (2003), "Labor Migration Between Developing Countries: The Case of Paraguay and Argentina", *International Migration Review*, Vol:37, No:1, Spring ss: 101-132.
- ROTTE Ralph and Michael Vogler (1999), "The Effects of Development on Migration: Theoretical Issues and New Empirical Evidence", *Discussion Paper No. 46*, June, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=169071, 20.08.2012.
- SAHOTA, Gian S. (1968), "An Economic Analysis of Internal Migration in Brazil", *The Journal of Political Economy*, LXXVI, March/April ss:218-245.
- TEKELİ, İlhan (1992), *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- TODARO, M.P. (1969), "A Model of Labour Migration and Urban Employment in the LDCs", *American Economic Review*, Vol.59, s.138-148.
- TODARO, M. P. (1976), "Internal Migration in Developing Countries: A Review of Theory, Evidence, Methodology and Research Priorities", *International Labour Office*, Geneva.
- TORAMAN, Belgin (2009), "Kriz Göçün Yönün Değiştirdi", <http://www.abvizyonu.com/basindan/belgin-toraman-kriz-gocun-yonunu-degistirdi.html>, (Erişim Tarihi: 01.08.2012).
- TÜRKYILMAZ, A. ve diğerleri (1998), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları*, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını,

http://www.athgm.gov.tr/upload/mce/eskisite/files/kutuphane_35__Dogu_ve_Guneydogu_Anadolu___dan_teror_nedeniyle_goc_eden_ailelerin_sorunlari_.pdf.

WILTSHIRE, Richard (1979), "Research On Migration in Japan: Reverse Migration and the Cocept of "U-Turn", <http://ir.library.tohoku.ac.jp/re/bitstream/10097/45078/1/AA0045945078484.pdf> Erişim Tarihi: 20.08.2012.

WILTSHIRE, Richard ve Takashi Abe (1978), " Reverse Migration in Japan: Some EvidenceFrom the 1970 Census", <http://ir.library.tohoku.ac.jp/re/bitstream/10097/45068/1/AA0045945078469.pdf> Erişim Tarihi: 20.08.2012.

YAVUZ, F., AKSOY, A., TOPÇU, Y., EREM, T., (2004). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde kırsal alandan göç etme eğilimini etkileyen faktörlerin analizi. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat.

YILMAZ, Nail (2009). Ekonomik Krizin Etkisiyle İstanbul'dan Tersine Göç Eden Ailelerin Toplumsal Özellikleri ve Beklentileri Üzerine Bir İnceleme, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: XI, Sayı: 1 / Haziran, s.27-62.

YENİGÜL, Sevinç Bahar (2005), "Göçün Kent Mekânı Üzerine Etkileri", G.Ü. Fen Bilimleri Dergisi, 18(2), s. 273-288.

YEZER, Anthony M.J. ve Lawrence Thurston (1976), "Migration Patterns and Income Change: Implications for the Human Capital Approach to Migration", Southern Economic Journal, Vol.42,No.4, April ss: 693-702.

YILDIRAK, Nurettin ve Emine Olhan (1994), "Kırsal Kesimde Genç Nüfusun Tarımsal Faaliyetlere Katılımı ve Kente Göç Etme Eğilimleri", Kırsal Sanayi Sempozyumu, 6-8 Nisan 1993, DPT Yayını, Ankara.

ZACHARIAH, K.C. (1966), "Bomboy Migration Study: A Pilot Analysis of Migration to Asian Metropolis", Demography, Vol:3 No:2, ss:378-392.

ZHAO, Yaohui (2002), "Causes and Consequences of Return Migration: Recent Evidence From China", Journal of Comparative Economics, Vol.30 ss:376-394.

ZWEIG, David, Wilfried Vanhonacker, Chung Siu Fung, Stanley Rosen (2005), "Reverse Migration and Regional Integration: Entrepreneurs and Scientists in the PRC", Institute of East Asian Studies, University of California, Berkeley.